

НА КРИЛИМА АЛЕГОРИЈЕ: ХРИШЋАНСКА ПОРУКА БАЊАНОВОГ ХОДОЧАСНИКОВОГ ПУТОВАЊА

Београдска академија
пословних и уметничких
струковних студија, Београд

Апстракт: Предмет овог истраживања тиче се верског или теолошког читања *Ходочасничковог путовања* (*The Pilgrim's Progress*, 1678, 1684), најпознатијег дела једног од чувених енглеских пуританаца XVII века, Џона Бањана (John Bunyan, 1628–1688). Упркос каснијем настанку различитих читања, теолошко читање се одржало од изворног до савременог контекста чинећи примарни извор превода на 216 светских језика. С обзиром да се Бањанов избор да пише у форми алегорије одразио на рецепцију *Ходочасничковог путовања*, као и због улоге алегорије у хришћанској егзегези и пракси, изложен је кратак осврт на промене тумачења улоге алегорије у библијској херменеутици и релевантним књижевним периодима. У оквиру синтетичког метода истраживања коришћен је компаративни метод анализе првог и другог дела, укључујући и анализу интертекстуалних и контекстуалних елемената релевантних за тумачење како би било приказано преношење хришћанске поруке кроз форму алегорије. Оквир овог истраживања је историја западног хришћанства која се односи на реформацију у Енглеској с обзиром на Бањаново порекло и пуританско верско опредељење. Његово схватање и употреба алегорије разматрани су у контексту ставова класичних и радикалних реформатора према алегориском тумачењу Писма у циљу разматрања узрока Бањановог инсистирања да је задатак читаоца да сам открије оно што се налази испод површине текста и „новина“ (novelty) и указивању на резултат таквог става.

Кључне речи: алегорија, Џон Бањан, *Ходочасничково путовање*, теолошко читање, хришћанска порука, пуританци

Кулисе Бањановог времена

На енглеској позорници XVII века колонизација је проширила границе и утицај државе, реформација је уздрмала Англиканску цркву и монархију, научна револуција¹ је одшкринула врата савременог доба, а све то усред „малог леденог доба“,² ратова, глади, куге и великог лондонског пожара,³ кад је Европа захваћена вишедеценијс-

1 Овде је постављена позорница за синтезу и кулминацију научне револуције у лику и делу Њутна (Cohen 2011: 563, 720, 722). „Baconian Brew“, хемичар Robert Boyle (1627–1691), физичар Robert Hooke (1635–1703) и физичар, математичар, астроном, алхемичар и филозоф природе млади Isaac Newton (1642–1727) (Cohen 2011: 549, 584), група научника инспирисаних Бејконовом (Francis Bacon, 1561–1626) идеологијом која се огледа у вери у моћ науке да побољша људску цивилизацију, наставила је научну револуцију усред турбулентног времена промена на Острву.

2 Видети LIA „little ice age“ <<https://www.britannica.com/science/Little-Ice-Age>> 31.10.2022.

3 Детаљан опис језиве стварности овог периода који Пипс у свом *Дневнику* назива „доба куге“ (Pepys 1980).

ким ратовима. Кулисе мењају честе и знатне политичке промене, док грађански рат доводи до „доба Републике“ (Commonwealth, 1642–1660), које се назива и „пуританско доба“ (The Puritan Age), „доба реставрације“ (Restoration, 1660–1700) *Декларацијом њрава* (Bill of rights, 1689) мирним путем Енглеској доноси устав којим су загарантоване грађанске слободе. Након „Милтоновог доба“ и „Драјденовог доба“ (Ковачевић, Костић 1991: 249), у канон енглеске књижевности XVII века уписани су и веома различити писци прозних дела; Бањан као претеча романа, Пипс (Pepys), аутор чувеног дневника, као и филозофски списи Бејкона (Bacon), Хобса (Hobbes) и Лока (Locke) (Ковачевић, Костић 1991: 338, 341, 342, 343).

Библија у руци, уобичајен призор Бањановог окружења у коме се Библија сматрала ослонцем уметничких, научних, политичких и економских ставова: „Читање Библије је доминирало енглеском културом у раном модерном периоду у толикој мери да је то нама сада тешко схватити [...] главни разлог учења читања био је да би се читала Библија“ (Owens 2010: 39–40). Осим тога, једна од битних новина коју је изнедрио протестантизам било је подучавање Светог писма прилагођено публици кроз објашњења у контексту животних ситуација. Нортон закључује да је „Ходочасничково њушовање чак надмашило *Изјубљени рај*, поставши најпопуларније енглеско верско дело маште“, те да је уз *Изјубљени рај*, имало „централну улогу у верском образовању многих генерација као и да је креирало ставове према Библији“ (Norton 2004: 183). Такође, „Библија је одиграла кључну улогу у процесу настајања романа из енглеске прозне фикције“, која је користила библијски ауторитет, попут Бањана, Дефоовог *Робинзона Крусое*, Ричардсонове *Кларисе*, Стерновог *Трисјама Шендија* (Seidel 2021: 5–6, 9–10).

На овој позорници одиграла се представа Бањановог живота. Рођен у породици занатлија, живео је у скромним условима руралне Енглеске. Он није био члан Академије (*The Royal Society*, 1660), нити је имао образовање и привилегије једног Милтона, али његова посебност је била део другачије врсте ‘просвећења’ подстакнутог таласом реформације чиме је стекао репутацију познатог пуританца⁴ (Spurr

4 Пуританци за које се сматра да су били из редова „читавог низа секти које су се развиле у отпору према англиканизму (термин који је скован тек у XIX веку)“ (Ковачевић, Костић 1991: 253), заправо су „процветали унутар званичне цркве“ за време Елизабете и Џејмса, као огранак енглеске реформације формирајући касније верске заједнице „сепаратисте“ изван парохијског система од којих су најпознатији били оснивачи колоније Плимут (Plymouth) 1620, „очеве Ходочасника“ (the Pilgrim Father's) (Coffey, Lim 2008: 4, 5). Према Спуру (1998: 5), једна од најважнијих карактеристика пуританизма било је инсистирање на црквеној и моралној реформи друштва, али и на посвећивању појединца као целоживотног процесу кроз примену Речи. Међу познатим пуританцима налазе се имена Ричарда Бакстера (Richard Baxter), Џона Милтона (John Milton), Оливера Кромвела (Oliver Cromwell), Вилијама Прајна (William Prynne), Џона Овена (John Owen) и других (Spurr 1998: 47). До 1655. године Бањан постаје активни члан независне цркве у Бедфорду и проповедник (Davies & Owens 2018: xxv), а од 1672. године служи као пас-

1998: 47). На историјској сцени на којој су се нове идеје и праксе из разних области винуле на одштампаним страницама, пуритански рукописи су превасходно били намењени широким масама кроз „поплаву проповеди, памфлета и књига“ (Ковачевић, Костић 1991: 253). Пуританци су описмењивање људи, укључујући жене и децу, видели као алат неопходан за процес посвећења који је отварао ризнице Божијих тајни из Речи због чега су неретко штампане скраћене верзије које су продаване по ниским ценама, што је био случај и с *Ходочасниковим њуџовањем*, а групно читање наглас и позајмљивање књига било је распрострањено и подстицано, одакле њихов допринос описмењавању⁵, као и стварању „неопходног предуслова за развој романа“ (Keeble 2008: 310, 311). Кад 1660. године с повратком краља Чарлса II започиње прогон неконформиста (nonconformists), Бањан завршава у затвору до 1672. године, због јавног проповедања које је било законом забрањено (Davies, Owens 2018: xxvi), где је, између осталих, написао своје најпопуларније дело.

Бројни документи говоре о распрострањености Бањанове алегорије по кућама, где је „прерасла у сенку саме Библије“,⁶ обрадама и драматизацијама текста прилагођених деци (Hofmeyr 2002: 89). Хиљаде илустрованих издања⁷ на разним језицима ризница су цртежа, каталози маште, али и унапређења техника штампања. Интернационализација *Ходочасниковој њуџовања* кроз хришћански мисионарски рад допринела је Бањановој популарности, те је у другој половини XIX века уврштен у канон енглеске књижевности, кад се помиње и као „отац енглеског романа“ и „писац света“ (Hofmeyr 2002: 85; Hofmeyr 2010: 163, 165; Wall 2018: 521, 536), након чега настају морална, алегоријска, књижевна, психолошка, историјска, социолошка, политичка као и феминистичка читања.⁸ Предмет овог рада је верско или теолошко читање *Ходочасниковој њуџовања*.

тор. На месту првобитне цркве и данас стоји црква (Bunyan Meeting Church) у којој се уједно налази и Бањанов музеј (John Bunyan Museum) и градска галерија (Basement at Bunyan), место на коме је вековима негована, и данас живи легенда о Бањановом делу.

5 На почетку XVI века у Енглеској је било око 15% писмених људи, оних који су знали и да читају и да пишу, док је тај број нарастао на око 30% до краја XVII века (Cressy 1980: 72–75).

6 Бањанова алегорија је чак коришћена као база за молитвени текст, о чему сведоче приручници писани за боље разумевање симболике у делу (Hofmeyr 2002: 90).

7 Илустровање наратива *Ходочасниковој њуџовања* није се зауставило на папиру већ се временом преселило у тродимензионални приказ, од друштвених игара, пузли, разгледница, мурала, витража до скулптура. Детаљна студија на ову тему с бројним примерима илустрација урађена је у оквиру *Оксфордској приручника о Бањану*; Colle, Nathalie. „Wayfaring Images: The Pilgrim's Pictorial Progress“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 624–649.

8 Приказ различитости, па и искључивости, приступа теоретичара Бањановог лика и дела од XVII века до данас видети Spargo, Tamsin. „Bunyan and the Historians“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 453–469.

На позорницу излази њено величанство „Забуна“, позната као Аллегирија!

Значај платформе коју је аллегирија обезбедила и њен утицај на рецепцију *Ходочасниковој љућовања* у директној је вези с улогом аллегирије у хришћанској мисли и егзегези, чији темељ су поставиле аллегирије и параболе из Светог писма. Одакле чар аллегирији? Наизглед прикривајући значења, аллегирија их заправо истиче и нуди авантуру. Присутна је од самих почетака грчке мисли до савремених промишљања у западној филозофији, теологији и науци о књижевности, од херменеутике до тропа или фигуре мисли и књижевне врсте, од грчко-римске, јеврејске и хришћанске културне платформе до савремених примера употребе аллегиријског модуса.⁹ Поред граматичке и реторичке традиције, аллегирија се првобитно користила као начин читања текста,¹⁰ херменеутичког поља којим се бавимо у овом раду.

Класична аллегореза значење је тражила ван текста, повезивањем унутрашњих елемената текста и спољашњег значења које је у првом плану, док су у хришћанској егзегези дословни смисао (*sensus literalis*) и духовни смисао (*sensus spiritualis*) паралелно постојали (Грмача 2015: 41). Најстарији документ који потврђује коришћење аллегиријског тумачења налази се у Посланици Галаћанима (4:24), где Павле употребљава глагол *allegoréo* којим описује своје тумачење односа Старог и Новог завета, па аллегореза касније обухвата и типологију (видети Грмача 2015: 41, 42). Овој пракси су свакако допринели стихови из Друге посланице Коринћанима (3:6): „Он нас је учинио способнима да будемо служитељи новог савеза – али не слова, него Духа, јер слово убија, а Дух оживљава“,¹¹ који су управо и тумачени као подстицај против дословног читања Писма. Библијски примери аллегирије и „експлицитна одбрана аллегирије“ могу

9 За детаљни историјски и теоријски приказ видети Copeland and Struck (Eds.), *The Cambridge Companion to Allegory*. Cambridge University Press, 2010. и Whitman, Jon. *Interpretation and Allegory. Antiquity to the Modern Period*. Boston: Brill Academic Publishers Inc, 2003. Данас, наука о књижевности аллегирију дефинише као вишезначну; и као реторички поступак (троп или стилска фигура, као део текста), и симболички модус, због којег се говори о аллегиријским врстама (басна, и парабала, сатира, миракул и мистерија; као и аллегиријска песма, еп, драма, роман), такође, и као метод тумачења, у којем се полази од претпоставке да књижевно дело има и виши значењски план од оног који је експлицитно исказан, а поврх свега књижевна теорија у другој половини XX века поставља тезу да су сва наша читања, као чинови разумевања, својеврсне аллегорезе.

10 Одакле и филозофски појам аллегорезе (*allegoresis*) и теолошки појам егзегезе (*ekskēgēsis*) (Грмача 2015: 40).

11 Сви цитати из Светог писма преузети са сајта Bible Gateway: <https://www.biblegateway.com/versions/New-Serbian-Translation-NSP-Bible#booklist>

се пронаћи у Новом завету: Јован 3:14–15,¹² Римљанима 15:4¹³ и 1. Петрова 3:18–22¹⁴ итд. (Louth 1990: 12).

Алегорија се, као средство херменеутичког истраживања, нашла у раном хришћанском контексту.¹⁵ Иако је Оригенов приступ¹⁶ алегорији био често критикован, алегорија се користила као термин за дубље разумевање Писма (Louth 1990: 13, 14). Међутим, Августин је употребљавао и стилистички метод да би дошао до намере слова, чиме је покренуо праксу која се и данас користи; да се мешају духовна интерпретација, која трага за духом у слову, и фигуративна, стилистичког типа, која тражи пренесени смисао (Компањон 2001: 61–63) што је допринело да алегорија буде названа забуном¹⁷ (Компањон 2001: 63, 64). У средњем веку успоставља се приступ од четири нивоа интерпретације: „дословног (шта се десило), алегоријског (у шта треба да се верује), моралног (шта чинити) и анагогијског (куда ићи, циљ хришћанског живота)“ (Evans 1990: 439). Библијски теоретичари касног средњег века покушали су да одвоје теолошку алегорију од књижевне форме како би направили разлику између божанске силе у Писму и књижевних форми које су људи дефинисали (видети Turner 2010: 78–82).¹⁸

У XVI веку протестантизам оспорава важност и улогу алегорије с теолошке тачке гледишта, јер је фокус пребачен на дословно

12 „И као што је Мојсије подигао змију у пустињи, тако мора да буде подигнут и Син човечији, да свако ко у њега верује има вечни живот.“

13 „А све што је у прошлости записано, записано је за нашу поуку, да својом стрпљивошћу и утехом Писама имамо наду.“

14 „Јер, Христос је једном заувек умро за грехе, праведан за неправедне, да вас доведе Богу. Убијен је, додуше, у телу, али је оживљен у духу. У њему је и отишао и проповедао духовима у Тамници, онима који су у прошлости били непокорни, кад је Бог стрпљиво чекао у Нојево време, док се градио ковчег, у којем се само неколико њих, то јест осам душа, спасло кроз воду. Њена слика, крштење, не уклањање телесне нечистоће, него Богу упућена молитва за чисту савест, сада и вас спасава посредством васкрсења Исуса Христа, који је Богу здесна, пошто је отишао на небо, где му се потчињавају анђели, власти и силе.“

15 Сматра се да је хришћанска алегореза преузета од јеврејске јер се зна да је Филон Александријски (с. 20. г. р. н. е. – с. 40. г. н. е.), јудејски мислилац који је био један од оснивача Александријске егзететске школе, употребљавао методу алегоријског тумачења на Стари завет (Грмача 2015: 41, 42).

16 Разликовање *слова*, „историјског значења“, и духа „алегоријског“ тј. мистичне интерпретације чија је сврха откривење Христа (2. Коринћанима 3:6), Ориген повезује с телом, душом и духом човека; 'телесно' значење с дословним или историјским значењем, 'душевно' значење односи се на моралну лекцију, 'духовно' значење односи се на теолошки увид (Louth 1990: 13, 14).

17 „Зар није то она забуна коју традиционално зовемо алегорија?“

18 Покушај одвајања уследио је јер консензус није постојао, а неразликовање теолошке алегорије и књижевног тропа отворило је врата арбитарним алегоризацијама присутних метафора у Писму (видети Грмача 2015: 80, 81). Исход овог покушаја одвајања заправо је довео до наглашавања могућности алегорије као књижевне форме и процвата секуларних алегорија у средњем веку (видети Gibbs Kamath, Copeland 2010: 136–147).

значење, а Лутерова интерпретација, кад један део Писма указује на други, названа је „протестантска метода“ (Cummings 2010: 177–179). Сматра се да је Бањанову веру и праксу обликовало калвинистичко учење (видети Wallace 2018: 83–85).¹⁹ С обзиром на то да алегоријска егзегеза наглашава духовно значење наспрам историјског и дословног, Калвин је био против средњовековног четвороструког метода (Machosky 2007: 180). Свакако, алегорија није била одбачена у протестантској пракси, што видимо на примеру *Вилинске краљице* (*The Faerie Queene*, 1590, 1596), *Изгубљеној раја* (*Paradise Lost*, 1667) и наравно *Ходочасничково љушовања* (Cummings 2010: 185, 188, 189).

Мада је *Ходочасничково љушовање* носило печат утицаја и улоге алегорије у библијској херменеутици, рецепција Бањанове алегорије зависила је од статуса алегорије и у књижевности. Заокрет ка историјској интерпретацији доноси филологија Спинозиним (Baruch (Benedictus) de Spinoza) *Tractatus theologico-politicus*, 1670, који захтева да се смисао библијског текста „одређује искључиво у односу на контекст његове редакције“ (Компањон 2001: 66, 67). Одбацивањем реторичког аспекта алегорије романтичари се окрећу најстаријем схватању алегорије као средства за досезање истине и називају га симболом (Copeland, Struck 2010: 8). Рехабилитацију алегорије започео је Бенјамин (Walter Benjamin) (Caygill 2010: 241) у XX веку, наставио је Гадамер (Hans-Georg Gadamer) (*Истина и метод*, 1960), а свој допринос дао је и Хониг у *Dark Conceit, The Making of Allegory*,²⁰ 1959. увиђајући да алегоријске фикције од Дантеа до Кафке, које приказују „портрете људских жеља и пораза“, имају међусобно више сличности него с делима својих савременика (Honig 1959: 57). Алегорија опстаје као симболички модус и с успоном романа као жанра,²¹

19 Калвин је извршио велики утицај на развој библијских студија својим *Коментаријима* којима је обухватио већину Старог и готово цео Нови завет, а његов циљ је био да тумачења Писма буду perspicua brevitas, кратка и јасна (Schwöbel 1990: 98, 100). Поред тога, он наглашава важност историјских околности и контекста библијских стихова, типолошку везу Старог и Новог завета у којој је кроз историју Израела најављен Христ, као и важност откривања намере аутора кроз обраћање пажње на „лингвистички израз“ (Schwöbel 1990: 99, 100; видети Bartholomew 2015: 198).

20 Хониг повлачи паралелу између алегоријске фикције библијског подтекста кроз примере Спенсера, Бањана и Свифта (Jonathan Swift, 1667–1745) наспрам Мелвила (Herman Melville, 1819–1891), Хоторна (Nathaniel Hawthorne, 1804–1864) и Кафке (Franz Kafka, 1883–1924) „који настављају алегоријску традицију у књижевности“ (Honig 1959: vii), као и Џојса (James Joyce, 1882–1941), Лоренса (Lawrence, D. H., 1885–1930), Џејмса (Henry James, 1843–1916) и других.

21 Да поменемо неке: од *Гуливерових љушовања* из 1726. Џонатана Свифта, преко *Алисе у земљи чуда* из 1865. Луиса Керола (Lewis Carroll), *Мртвих душа* из 1842. Николаја Гогоља (Николай Васильевич Гоголь), *Пућа у средишње земље* из 1864. Жила Верна (Jules Verne) до *Животињске фарме* из 1945. Џорџа Орвела (George Orwell), *Чекатићи Годоа* из 1952. Самјуела Бекета (Samuel Beckett); *Госпогара мува* из 1954. Вилијама Голдинга (William Golding), а у другој половини XX века, и међу светским бестселерима попут *Сјо тодина самоће* из 1967. Габријела Гарсије Маркеса (Gabriel José de la Concordia García Márquez) и у *Сајанским стиховима* из 1988. Салмана Руж-

а користе је постколонијални писци, као и жанрови попут дистопије и научне фантастике (Hunter 2010: 266–280).

Уредници *Кембричкој љиручника за алејорију* (*The Cambridge Companion to Allegory*, 2010) упозоравају да с појавом нових филозофских и научних емпиризама културе савременог доба више не садрже хијерархијски уређени систем ни етичких ни верских идејних вредности у поређењу с уметношћу средњег века или барока (Copeland, Struck 2010: 8). Међутим, исто се не може тврдити у односу на литературу с библијским подтекстом, јер је платформа коју обезбеђују библијска учења извор духовног значења нових генерација, а судбина *Ходочасниковој љишовања* потврђује овај став.

Ходочасниково љишовање:

„Lay my Book, thy Head and Heart Together“²²

Бањан на Свето писмо гледа као на Истину која је уједно средство, оружје, оруђе, пут и циљ, „које потврђује и учвршћује дело божанског духа унутар ходочасникових душа“ (Dawson 1990: 209). Преузима рабински начин подучавања из Писма, истицања и наглашавања мудрости, наспрам посматрања Писма као списка догми које треба да меморишемо и спроведемо у дело (Seerveld 2013: 300), а начин на који је користио библијску симболику и језик и повезивао радњу с библијским стиховима показују да је Свето писмо било његова лична Истина. Свето писмо даје тематски оквир приче као и значење ликовима, пејзажу и грађевинама. Радња започиње проналаском Светог писма, а наратив првог и другог дела Бањанове алејорије представља Библију као једино средство које буди из зачараног сна и отвара очи (Бањан 2013: 6–7), аларм за узбуну и детектор опасности, мапу пута спасења (270), светло у тами (56, 271), лек (205), кључ за излазак замке на слободу (106), мач победе (53), дурбин, утеху, наду, савет, обећање (24–32, 40–48, 110, 174–177, 239, 256) или огледало (259).

Реч, која је семе, према причи о сејачу и семену (видети Марко 4:1–20, Матеј 13:3–9 и Лука 8:4–15), у Бањановом животу донела је плод, да ’отвореним очима’, баш као и Христијан, угледа Краљев Пут и руку Оца која нуди спасење кроз веру у Христа. Пуританци су били познати по наглашавању Павлових речи из Посланице Римљанима (12:2): „Не прилагођавајте се овоме свету, него се преображавајте обнављањем свога ума, да бисте могли да просудите шта је Божија воља, шта је добро, угодно и савршено“ (Spurr 1998: 185–186). Поме-

дија (Ahmed Salman Rushdie); и Ласла Краснахоркаија (Laszlo Krasznahorkai) у дистопијском роману *Меланхолија ојйора* из 1989. који функционише и као политичка алејорија, све до нобеловца Џона Максвела Куџија (John Maxwell Coetzee) у *Исусовом дејињсџу* из 2013. године (видети Hunter 2010: 266–280).

22 „усклади моју књигу, своју главу и срце“ (Bunyan 2011: 6).

нута учења су многима, па и Бањану, била карта за улазак у свет проучавања Библије. Стога не чуди што је важност читања и познавања Писма истакнута у оба дела директним упутствима у Тумачевој кући, Величанственој Палати или на Планинама Насладе, као и у заједничком читању Писма у другом делу код Гаја или индиректно кроз ликове попут Формалисте, Лицемерја, Малодушног, Неверујућег, Причалице, Себичњака, Држисвета, Лакомог, Циције, Празноверног, Незналице, који због непознавања Речи не долазе до жељеног циља. Поред тога, осим Бањанових стихова с маргина, ходочасници директно цитирају и разматрају библијске стихове у оба дела.

Бањан се нашао између класичних и радикалних реформатора, па већ у предговору каже да се само чини да је његова књига нешто потпуно ново и открива да су га неки саветовали да објави књигу док су други били против, те да је због тога написао уводну одбрану (apology) у којој тврди да су новине (novelty) само на површини текста. Бањанов додир с радикалном теологијом приписује се његовој дилеми да је закаснио с обраћењем, што су радикали сматрали непотребном бригом објашњавајући свој став тумачењем Библије да је „ново доба Духа свануло“ као испуњење пророштва о последњим временима (видети Дела апостолска 2:16) у коме обећано излиће Духа светог доноси нова откривења синовима, ћеркама, младићима и старцима (Haskin 1984: 76). Као проблем у радикалној теологији Бањан је видео тумачење да верник мора да се ослања искључиво на откривење Духа светог да би разумео Писмо, јер је сматрао да се тако умањује важност познавања Библије, одакле је произашло његово инсистирање да је задатак читаоца да сам открије оно што се налази испод површине. Бањанова намера је да охрабри друге, јер је и он лично пролазио кроз кризе вере, због чега комуницира да никад није касно за оне који уђу на уска врата, ослободе се терета пред Крстом, обуку нове хаљине и с писмом наставе Краљевим путем.

Конфузија међу тумачима библијских текстова у Енглеској XVII века, настала јер су се нашли између типологије која заправо проистиче из историјског оквира и алегорије која записане догађаје види као шкољке које отварамо да бисмо дошли до ванвременских истина, адресирана је у уводу првог дела где се Бањан осврће на „типове, сенке и метафоре [...] тамне фигуре и алегорије“ (Bunyan 2011: 3, 4; Haskin 1984: 83). Бањан је био свестан проблема које може проузроковати потенцијална вишезначност алегорије, поготово у религијском контексту његовог времена, без обзира на општепознате библијске алегорије попут приче о сејачу, семену и различитим врстама земљишта која говори о плодовима Божије речи у различитим људима (видети Матеју 13:3–9), или приче о изгубљеном сину о односу Бога Оца према својој деци (видети Лука 15:11–32). Као поборник ставова реформације нашао се између тежње да се што једноставнијим језиком исказују Божије истине и очигледних

богатих параболо из Писма. Свој избор оправдава закључком да и само Писмо користи исти метод (Bunyan 2011: 4, 5):

Да ли се плашим да кажем да су Свети списи,
који својим Стилом и Речима, бележе сву Мудрост,
посвуда препуни свих ових ствари –
тамних фигура, алегорија? Ипак из исте Књиге извире
онај сјај и зраке светла
који наше најтамније ноћи претварају у дан.
[...]
Сматрам да Свето писмо, на многим местима,
где једним говори друго,
показује сличност с овим методом

Бањан овде искључиво мисли на проблем тумачења хришћанске доктрине јер је његова намера била да помогне побожнима да разумеју Божије путеве, те да невернима покаже пут спасења, а колико му је то било важно показују напомене на маргинама у којима ставља библијске стихове као путоказе по узору на *Женевску Библију*.²³ За Бањана је истраживање Писма ужитак и задатак, а одгонетање скривеног значења омогућава улазак у дубине: „ствари које су скривене у речима загонетним, богобојазни ум још више привлаче“ (Bunyan 2011: 136), што види као разлог зашто је Створитељ изабрао такву врсту дискурса. Бањан позива читаоце у првом делу на ту врсту иницијативе и труда која доноси награду: „отвори завесе, погледај испод мог вела, разоткриј моје метафоре, не посустај“ (Бањан 2013: 131), па опет наглашава свој став у другом делу:

Тврдог срца ораси су (преваром их нећу звати),
чије љуске крију језгро у коме ћеш уживати.
Кад љуску ти разбијеш, плод ћеш његов угледати.
Да их крцкаш и уживаш, теби ћемо их послужити
(Бањан 2013: 236).

Такође даје до знања да зна шта непријатељи говоре, да нас „метафоре чине слепима“, али Писмо је његов адут, а сâм Христ, Пастир (видети Јован 10), заштита је од опасности тумачења, па га „типови, сенке и метафоре“ не плаше (Bunyan 2011: 3). Скромно констатује свој циљ и обећава: „ова књига написана је таквим речима да може допрети до обичних људи: чини се као нешто ново, па ипак не садржи ништа до истинских и искрених одлика еванђеља“

23 Женевска Библија (The Geneva Bible, 1560), која је била Бањанова инспирација, постала је најпопуларније издање објављено пре првог званично ауторизованог издања, 1611. (The King James Bible), чему је допринела нумерација стихова, први пут употребљена у енглеском преводу, напомене у маргинама, генеалогije, мапе, резимеи поглавља, али и цена (видети Norton 2004: 39–40, 82, 90, 96; Owens 2010: 41).

(Вунуан 2011: 6), након чега у низу питања стоје скривени одговори којима Бањан упућује позив на личну потрагу за истинама:

Да ли би крочио у сан, али без спавања?
Да ли би истовремено да се смејеш и плачеш?
Да ли би да изгубиш себе, а да ти ништа не фали?
И да се изнова пронађеш али без шарма?
Да ли би да прочиташ себе, и читаш ал' да не разумеш?
А да ипак знаш да ли си благословљен ил' не,
Читајући те исте речи?
Ех, онда овамо дођи ти, и усклади моју књигу, своју главу и ср-
це.²⁴

Дакле, *Ходочасничково љућовање* је алегорија хришћанског живота приказаног као потрага за путем спасења на путевима живота, прича о путницима који уз Божију милост путују кроз овоземаљски живот ка животу вечном. Бањан каже да „пише о путу и трци светаца [...] алегорију о њиховом путовању, и путу ка слави“ (Вунуан 2011:1). Иако се Бањанови путници у оба дела књиге крећу истим путем, наилазе на исте препреке и опасности, њихове борбе су другачије јер проистичу из одлука сваког путника понаособ. Први део *Ходочасничковој љућовања* (1678) је прича о појединцу, човеку који сâм креће на пут проналаска истине након што се његова породица оглуши о молбе да крену с њим. У другом делу *Ходочасничковој љућовања* (1684) његова породица путује истим путем и долази до истог циља. Сви путници које срећемо на Краљевом Путу трагају за Истином, док једни истрајавају други одустају, али се сви сусрећу с последицама избора слободне воље. Бањан сваким елементом алегорије, причом, ликовима и пејзажом, гради поруку еванђеља и милости дате онима који верују: *sola Scriptura, solo fide, solo Christo*.

У првом делу главни јунак, некада Несрећник (Graceless) (Бањан 2013: 41), чије је име сада Христијан (Christian), обучен у дроњке с огромним теретом на леђима, сâм креће на пут, наилази на многе препреке и прави многе грешке. Такође, на Краљевом Путу наилази на охрабрење, окрепљење и помоћ, због чега на крају, пошто није одустао, већ је упорно и истрајно настављао Путем Светлости, тражећи мудрост и помоћ, стиже до Небеског Града где га облаче у одећу која сија као злато и добија круну спасења. С једне стране, Христијан је приказан како упада у Мочвару Малодушја, блатњави муљ страхова, сумњи и двоумљења, јер у страху бира „најпречи пут“ (12–13), скреће с Краљевог Пута јер му Светски Мудријаш обећава брзо и лако скидање терета од стране Правдољубивог, те скоро погине на стрмом путу (16), заспи на пола пута на Брду Тешкоћа и изгуби свитак који је добио пред крстом да га упуту у тешкоће пута али и као

²⁴ „Oh, then, come hither, and lay my book, thy head, and heart together.“

улазницу у Небески Град (37). Затим, како размишља да одустане јер се уплаши два лава на улазу у Величанствену Палату (39), а у Долини Понижења од Аполиона не покушава да побегне само зато што се сети да на леђима нема штит (49–53), како је паралисан страхом и неверицом у Долини Сенке Смрти, где се у облаку очаја и заблуда, уз опасно мочварно тло, крију гоблини, аждаје и наказе, замке, јама и бездани и влада потпуни мрак (55–57). Такође, како је на Вашару Таштине, заједно с Верујућим, неправедно оптужен, уз лажно сведочење Завидљивог, Сујеверног и Улизице, под будним оком судије Добромрза и поротника Слепца, Лошег, Злобног и других (83–87), након чега, заједно с Надајућим, бира лакши пут, па заврше у Замку Сумње, где их зароби, изгладњује, пребија и наговара на самоубиство див Очајник (102–105), или како након одмора и окрепе од невоља с Очајником и мудрости које приме од пастира, опет заврше на погрешном путу и ухваћени у мрежу (119), те како се и поред све помоћи, кад стигну до Обећане Земље, Христијан уплаши док прелази Реку без моста, где га хватају очај и малодушност, поред свега што је читао, чуо, поверовао и доживео (142–143).

С друге стране, у свакој ситуацији стиже помоћ од Господара Краљевог Пута. На првим странама већ читамо како му Јеванђелиста даје утеху и показује пут према вратима и светлу (8), а Помоћник га извлачи из Мочваре (12). Са стрмог пута, на коме се нашао јер је послушао Светског Мудријаша, спасава га Јеванђелиста, који га поново усмерава на Краљев Пут (Уски Пут) (16–19), Тумач му даје упутства кроз седам упечатљивих примера, интерактивни 3Д приказ темељних истина Писма (24–32), на Крсту му спадне терет и добија свитак које је улазница у Небески Град (33). Затим успева да нађе изгубљени свитак, а при улазу у Величанствену Палату вратар Будни га охрабри и помогне му да прође крај лавова (40), док је у Величанственој Палати охрабрен записима, примерима и предметима из старих времена. Ту бива наоружан од главе до пете у оклоп (40–48), а у бици с Аполионом, уз Божију помоћ, успева да дохвати двосекли мач (Реч) који му је испао и да рани непријатеља, након чега му је пружена рука с лишћем Дрвета Живота од којег му одмах ране зацеле (53). У Долини Сенке Смрти избегава многе замке јер у очају тражи од Господа помоћ (57). Након тога среће Верујућег с којим наставља пут (58), па их у Пустари Јеванђелиста охрабрује да пожуре и упозорава шта их чека у граду Таштина (77), где Верујући плаћа животом, а Онај који влада свим стварима избавља Христијана (87). Такође, како му се одатле придружи Надајући с којим иде до краја пута (88), а кад се Надајући и Христијан окрену од очаја у молитву у тамници Замка Сумње и Христијан сети да све време у недрима има кључ, обећање, како успеју да побегну с места где су многи изгубили животе (106). Након проживљеног ужаса с дивом Очајником, окрепљују се у воћњацима Планине Насладе мудростима и увидима

која с њима деле пастири, Знање, Искуство, Пажљиви, Искрени (108–110). Чак и кад одмах потом заврше ухваћени у мрежу, Блистави их укори али и ослободи (120). Напоследку, кад се Христијан уплаши док прелази Реку без моста, освети га Реч охрабрења и усмерења, коју изговара Надајући, па Христијан одмах налази тло под ногама и успешно прелази Реку, одакле их до Капија воде два помагача уз свирку трубача, где улазе у Небески Град, у одећи која сија као злато, добијају круне и харфе да исказују част Краљу, док ходају улицама поплоченим златом с мноштвом људи (143–147).

У другом делу Баћан милост и помоћ Господара Краљевог Пута ставља у контекст групног путовања. На Краљевом Путу удружују се различити људи који се међусобно испомажу па су многе невоље избегнуте и битке добијене, па чак и прослављене свирком, песмом и плесом (255) чиме наглашава заједништво и осликава улогу цркве. Овде смо сведоци и венчања сва четири сина (242, 250). Прича о Христијану надалеко је позната, па се Христијани и дечацима, Матеју, Самуилу, Јосифу и Јакову, сви ходочасници јако обрадују. Уз искусног и доказаног „водича ходочасника ка Небеском Граду“, који им је додељен од стране Господара земље у коју су се упутили, Срдачног (254), као и Тумача, домаћина Величанствене Палате и пастира, помоћ долази и од лекара Умешног, власника одмаралишта за ходочаснике, Гаја, као и старца Мнасона у граду Таштина, а до краја пута дружини се придружи неколико верних и упорних ходочасника, Часни, Немоћни, Увек Заустављам, Борац за истину, Одупри Се, Потиштени и његова ћерка Уплашена, као и једна Гајева и две Мнасонове ћерке, које заједно са Сажаљивом постају жене Христијаниних синова. Заједно су успешнији, код сваке препреке се посаветују међусобно шта им је чинити, помажу једни другима, заједно читају Писмо (239). Срдачни им „правовремено указује на опасности“, кад у Зачараној Земљи упадају у невоље због измаглице, блата, таме и жбуња, Срдачни у „мапи свих путева до Небеског Града“ (Речи) проверава којим путем да наставе и пали светлост, чиме је наглашена важност практиковања Речи (269–271). Такође, чак и проактивно доприносе безбедности на Краљевом Путу јер се удружени са Срдачним обрачунавају и побеђују напаснике на које наилазе, иако њих директно нису дирали, што доноси нове победе. Ослобађају Потштеног и његову ћерку Уплашену, који настављају пут са њима, кад убију дива Очајника чији Замак руше (255). Поред свих препрека и тешкоћа, напада и борби с две ругобе, дивом Разјареним, чудовиштем и лавом у Долини понижења, дивом Маљем, дивом Убицом Добрих, чудовиштем из шуме код града Таштине, као и дивом Очајником, Христијана, њени синови и снахе, као и остали придружени чланови, стижу до Небеског Града. Иако пролазе истим крајоликом општи је утисак да је њихово путовање пролази брже и лакше, и поред информација које указују да њихово путовање временски траје много дуже. Сазнајемо

да код Гаја остају годину дана (243), затим неко време остају у граду Таштине у гостима код Мнасона, који их упознаје с осталима из града који су се након смрти Верујућег окренули од обичаја тог места, да Христијанини синови на пут крећу као деца, док касније читамо о њиховим венчањима (243, 247), да се Сажалива бави хуманитарним радом (201, 250) и да је трудна (259), а на крају сазнајемо да Христијанини синови и снаје у Обећаној Земљи подижу цркву (284) након што Христијана и остали из њихове дружине пређу Реку (277–282).

Овенс наводи да је „приказ хришћанског живота као путовања одраз стихова из Посланице Јеврејима (Јев. 11: 13–16) где се о патријарсима Старог завета говори као о странцима и ходочасницима на земљи који жуде за бољом, небеском домовином“ (Owens 2010: 47; видети Keeble 2008: 317). Форма путовања се такође доводи у везу с Павловим поређењем хришћанског живота с утрком за круну спасења (видети 1 Кор. 9:24; Гал. 5:7, Јев. 12:1) (Keeble 2008: 318). Стално је присутан утисак напредовања ходочасника, чак и током дужих разговора међу сапутницима. Одмах на почетку описан је циљ путовања, Бескрајно Краљевство, где „нема ни суза ни туге [...] тамо ћемо друговати са серафимима и херувимима [...] срести на десетине хиљада оних који су тамо отишли пре нас [...] тамо су сви свети и пуни љубави“, град „саграђен од бисера и камења, а улице поплочене златом“, „град светли попут Сунца [...] где ходаше мноштво људи с крунама на главама, гранама палме у рукама и златним харфама којима опевавају Божију славу“ (Бањан 2013: 10–11, 141, 147, 276). Бескрајно Краљевство се касније помиње као Сион планина (22, 144), Небески Град (33), Небески Јерусалим (81, 144), Имануилова земља (48, 108), Обећана Земља (140, 276), а пут којим се тамо долази Краљев Пут, Узани Пут, Пут Светлости, Пут Спасења (24, 52, 133). Карактер Владара Бескрајног Краљевства (10–11) приказан је кроз бројна имена и дела; Онај који не може лагати (10), Помоћник (12), Законодавац (13), вратар Одобреновани на Уским Вратима (21), Тумач (24–32, 174–184), Три блистава бића (33), вратар Будни у Величанственој Палати (40), Господар Брда, Син Праискона (47), пружена рука с Дрвета Живота (53), Онај који влада свим стварима (87), Цар Славе (142, 145, 260), Свевишњи (144), Милостиви, који Христијани шаље писмо и Тајна који доноси писмо (155), Господ (168, 197, 212), Господар који додељује водича Христијани (171, 183, 208), Умешни лекар (205), и на крају Гласник Истине који доноси позиве за прелазак Реке (277).

Као централни догађаји библијске поруке постављени су Христијанов проналазак Књиге, с чим почиње потрага за Истином, улазак на Уска Врата, кроз веру у Христа (Јован 10: 9), посета Тумачевој кући где их Тумач, Дух Свети поучава,²⁵ затим долазак пред

25 „Помагач, Свети Дух, кога ће Отац послати у моје име, научиће вас свему и подсетити вас на све што сам вам рекао“ (Јован 14:26).

Крст где се ослобађа терета и од три Блистава Бића добија опрост греха, нове хаљине, знак на чело и запечаћено писмо које је уједно упутство за путовање и улазница у Небески Град, опремање у оружарници Величанствене Палате мачем, штитом, кацигом, оклопом, ципелама (видети Ефесцима 6: 11–18), упутства пастира на Планинама Насладе, савладавање низа препрека и изазова на Краљевом Путу и на крају прелазак Реке без моста, напуштање земаљског живота и прелазак у живот вечни уласком кроз капије Небеског Града.

Волас истиче да „традиционалне теме које су означене у проучавању књижевности (архетипови, симболи, обрасци сукоба) нуде богату разноликост узорака и шема по којима ми опажамо наративе“ (Волас 2016: 154). Шта нам открива наратив Краљевог пута? „Уз Бањана развијамо осећај као да је небо иза следећег ћошка. Оно што доминира *Ходочасниковим њујовањем* је домен ‘конкретне’ реалности: јер суштина књиге није алегоријско већ Стварно“ (Manlove 1980: 34). Како напредујемо кроз причу, откривамо понављања речи, догађаја, слика и радњи које могу бити груписане у обрасце значења. Кроз целу књигу присутан је осећај краја пута, већ од самог почетка, кад Јеванђелиста пита Христијана да ли види светло, Небески Град је постављен као циљ (Manlove 1980: 33). Ток Бањанове приче оставља утисак да се ништа не дешава случајно, пут којим Христијан хода, у суштини је исти онај који Бањан описује као фазе личног обраћења у својој аутобиографији или пут којим пролазе његова жена и деца у другом делу. Реализам Бањан гради ликовима типичним за своје време као и окружењем које је било препознатљиво његовим савременицима: мочваре, канали, гостионе или вашари. Међутим, сâм пут је заправо духовна парадигма јер су њиме путовали „патријарси, пророци, Христ и његови апостоли“ (Бањан 2013: 24). Мочвара Малодушја је била невоља хришћанима хиљаду шестсто година (13), а Срдачни је често водио хришћане тим путем (218), користећи „мапу свих путева до Небеског Града“, Свето писмо (270). Кроз целу причу гради се ишчекивање кроз најављене епизоде од стране Јеванђелисте и Срдачног или у Тумачевој Кући, Величанственој Палати и на Планини Насладе, као и кроз остале ликове који су директна алегорија (Manlove 1980: 25–26).

У Тумачевој кући им је показана Величанствена Палата (Бањан 2013: 28–29), Малодушни и Неверујући, који се враћају због опасности на путу, испред Величанствене Палате их убеђују да је на путу само опасност (38), с Величанствене Палате су им показане Планине Насладе у даљини, у Имануиловој Земљи, најдивнијем брдовитом крају, с виноградилима, воћњацима, цвећем и изворима, као и да се отуд виде капије Небеског Града (48), у Пустари Јеванђелиста прича о граду Таштине (77), а с Планине Насладе пастири дурбином показују капије Небеског Града (110), док их Атеиста среће у Земљи Уображених и убеђује да не постоји Обећана Земља, те их уверава да је двадесет

година тражио и није нашао па се враћа да ужива у пропуштеном (121). Осим тога, кад се сусрећу са судбином оних који су преварени на путу, такође им је најављена њихова потенцијална судбина уколико не буду будни и пажљиви. Судбина окованих и уснулих, Простака, Ленштине и Дрзника, у подножју Брда Тешкоћа (34), Формалисте и Лицемерја који нису ушли на Уска Врата већ прескочили преко зида, затим изабрали путеве Опасност и Пропаст у подножју Брда јер су изгледали боље од Уског Пута и нестали (34–37), кости, крв и раскомадана тела на излазу Долине Сенке Смрти (57), сусрет с Причалицом који говори, а не чини и не стиже до краја (67–76), са Себичњаком из Слаткоречивог града (88–90), Држисветом, Лакомим и Цицијом који желе да обезбеде живот и имање и оптужују их да претерано верују (91), стари споменик као стуб соли настао од Лотове жене која се окренула за Содомом, оним што оставља (97–98), кости многих у Замку Сумње (102–107), Неопрезни и Бестидни уснули у Зачараној Земљи (270), као и мудрости из Тумачеве куће (24–32, 173–182), Величанственој Палати (40–49, 197) и на Планини Насладе (108–110, 256–261).

С путовањем Христијане и деце прича еванђеља је заокружена. Евидентно је да је друга генерација, која у другом делу напредује истим путем, поучена причама Христијановог искуства, обавештена о невољама на које је Христијан наилазио због чега је тај пут за њих потпуно другачије искуство. Бањан шаље други део књиге да следи први део као што Христијана следи Христијана, тиме је и наставак књиге на неки начин ходочасник јер шири даље путовање (Machosky 2007: 188). Поменули смо да у предговору другог дела Бањан наводи да је први део већ пропутовао „море и копно“, као и да Христијана сматрају „пријатељем“ и „братом“, те да му је речено, да негде чак „вреди више од злата“ (Вунуан 2011: 134). На овај начин Бањан пресликава још један аспект Светог писма које је записано управо као поука следећим генерацијама. Обележја које је Христијан оставио скренула су пажњу на невидљиве опасности као на пример, стуб на улазу у Долину Понижења где је сусрео Аполиона или на улазу у Ливаду Застрањења која води у Замак Сумње. Имплицитно, кроз сваку избегнуту невољу, Бањан говори колико је важно да знамо шта се налази на путу живота, а та мудрост за њега долази од читања Писма. Иако је Бањан често недоследан у грађењу алегорије, стиче се утисак да је доследан у грађењу слика симболичних момената и ликовна како би нагласио, по њему, најбитније делове поруке еванђеља. У наставку, Бањан користи прилику да кроз присећања и разговоре о Христијану и претходницима додатно објасни духовне принципе. Док са стрепњом ишчекујемо Долину Понижења питајући се како ће Срдачни одбранили две жене и четворо деце од Аполиона, тамо улазимо у зелену Долину пуну љиљана, јер је летње време, где осим трагова Христијановог сукоба с Аполионом и споменика, нема ни трага ни гласа од Аполиона. Овде Срдачни открива разлог Христијанове борбе с Аполионом јер се Христијан након одмора у Величанстве-

ној Палати, пре чега је прошао невољу на Брду Тешкоћа, „оклизнуо“ силазећи низбрдо ка Долини Понижења (Бањан 2013: 211–214). У Долини Сенке Смрти дружина наилази на много веће проблеме од оних у првом делу, отвара се рупа у земљи, Јаков се разболи, нападају их чудовиште и лав, али их искусни и храбри Срдачни спроведе неповређене (215–218).

Наратив алегорије је позив читаоцу да размишља о сопственим путовањима кроз живот док посматра препреке, борбе и одлуке ходочасника као свет могућности и избора јер и читалац бира пут до своје обећане земље. *Ходочасничково путовање* је базирано на традиционалном хришћанском читању Писма, од Адама, преко Мојсијевог закона, Христовог рођења и васкрснућа до Христовог поновног доласка, чиме Бањан поставља и оквир за приказ типичног људског животног циклуса. Интеракција ликова из различитих периода, од прапочека, који у Бањановој алегорији деле исти наративни простор и време (Dawson 1990: 196) заокружује слику свега створеног и истиче величину Божије свемоћи и свеprisутности јер, „код Господа је један дан као хиљаду година, а хиљаду година као један дан“ (Друга посланица Петрова 3:8; Псалам 90:4). Бањан персонификацијом сажима карактер ликова које представља именом (Tambling 2018: 362). Ликови које Христијан среће и места на која наилази су врста кулисе јер је његов пут духовна парадигма и ликови које видимо нису ту први пут. На Вашару Таштине за Верујућег Завист каже да га већ дуго познаје, а Лакоми и Себичњак кажу да их је увек осуђивао (Бањан 2013: 91). Иако пут има почетак, напредовање и крај, Бањан жели показати да дужина пређеног пута није од неке важности уколико се хода на прави начин, па тако Верујући кога убију на Вашару Таштине одмах иде у Небески Град без проласка остатка пута, а Незналица, иако стиже пред врата, не стиже до жељеног циља јер нема сертификат. Метафора пута је за Бањана била природан избор, више као наставак дословног читања Светог писма јер је за њега све што у Писму пише истина, а нагласак је на деловању ликова који нису Вера или Нада већ Верујући и Надајући, јер Бањан „најчешће не адресира морални концепт директно“ (Manlove 1980: 22). О препрекама на путу сазнајемо највише кроз имена, мада на почетку наилазимо на уверљиви опис Мочваре Малодушја, који нам помаже да замислимо Христијана, али и саме себе, како уз муку покушава да се извуче, док га муљевито блато, густо од прљавштине греха, самоосуде, страхова, сумњи и двоумљења (Бањан 2013: 11–13), спречава да изађе. Сваки пут кад Христијан савлада оно што је испред њега он, у ствари, оштри неку од врлина. Пут, путници и њихове борбе представљају хришћански живот, јер сваки путник чита знакове на путу другачије, након чега остаје записано још једно сведочанство, као знак на путу за оне које долазе после, што је управо оно што Библија представља Бањану и верницима.

На основу читавог Бањановог опуса може се уочити његов став да је у Божијим очима жена²⁶ једнако вредна као и мушкарац, али да је у породичној и црквеној хијерархији место жене да следи, а мушкараца да води (видети Ezell 2018: 117–118; Ефесцима 5:21–23, 25).²⁷ Међутим, Гај, власник гостионице за ходочаснике, истиче вредност жена истичући да иако су „смрт и проклетство стигли на свет преко жене, тако су стигли и живот и здравље“ јер се Син Божији родио од жене, „кад је Спаситељ стигао жене су се обрадовале пре мушкараца“, алудирајући на Марију и Јелисавету, жене су пратиле и двориле Христа, жена је опрала Христове ноге сузама и миропомазала га након сахране, жене су га пратиле до крста, жена га је прва угледала након васкрснућа и јавила ученицима, те Бањан подвлачи: „жене су стога имале важну улогу и кроз те ствари показале да су с нама поделиле милост живота“ (Бањан 2013: 234). Такође, кад Бањан упозорава на госпођу Обману, која покушава да заведе ходочасника Одупри Се (273–275) Бањан не говори о женама генерално већ даје контекст речима Срдачног, наводећи стихове из Јаковљеве посланице (4:4), „пријатељство са светом је непријатељство с Богом“, чиме даје до знања да је госпођа Обмана симбол жене која одвлачи вернике с пута спасења.

У Величанственој Палати, Христијану, па касније и породици, друштво праве жене Опрезна, Разборита, Побожна, Милосрдна, које Христијану показују знаменитости, библиотеку с записима о вечном пореклу Господара Брда, „Сина Праискона“, о значајним делима слугу, о милости Господара, оружарницу с довољно оружја за толико путника колико је звезда на небу, Мојсијев штап, Гидеонов прибор, вилицу којом се Самсон борио, праћку и камен Давидов, али и мач којим ће Господар Брда убити Човека безакоња, као и поглед ка Планинама Насладе где се назире Имануилова Земља, а на крају оне опремају Христијана у оклоп од главе до пете и прате до подножја Брда где улази у Долину Понижења (41–49), док Христијана од њих добија златно сидро и слику свега што су има показале, те и њих прате низбрдо до Долине (108–110). Иако није хтела да пође с Христијаном Христијана је приказана као „добра жена“ (153), одлучна, трезвена, способна, храбра и жена с иницијативом. На уским вратима упркос страшном псу, она куца и не одустаје, а кад су она и њена деца примљени, она се залаже за своју комшиницу Сажаљиву која је остала пред вратима (164–165). Храбро се супротставља и су-

26 Постоје различите интерпретације Бањанових женских ликова као, на пример, ставови из угла пуританске догме али и непосредних историјских околности (Ezell 2018; Thickstun 1988 & 2018), анализе у оквиру родне равноправности (Spargo 2010; Luxon 2008), текстуалне критике (Held 2022).

27 „Потчињавајте се један другом у страху пред Христом. Нека се жене потчињавају својим мужевима као Господу. Јер, муж је глава жени као што је и Христос Глава Цркви, своме телу, чији је Спаситељ [...] Мужеви, волите своје жене као што је и Христос заволео Цркву и самога себе предао за њу.“

кобљава с двојицом мушкараца који их пресећу на путу док их Ослободилац не одбрани (170), кад схвате да им водич треба и након Величанствене Палате, храбро се изјашњава ко је и шта жели и мисли (171, 207). У Тумачевој кући названа је „женом која је брзо схватала“ (175), у Величанственој Палати видимо да је као мајка добро децу научила о Божијем Краљевству (200–201), док код Гаја постаје јасно да не само да је Христијана писмена већ да је и децу научила да читају (239), а кад је дошло време за прелазак Реке без моста, Христијана је приказана како благосиља и саветује своју децу и сапутнике (277).

Читаоцу је потребна помоћ у тумачењу значења алегоријског наратива, што нас доводи до још једне специфичности алегоријских текстова, коментара, којима аутор помаже читање, било да су директно изражени у предговору или кроз ликове (Fletcher 1970: 317–319). Коментари су као удице које аутор поставља како би читалац имао прилику да извуче на површину скривено значење. Као што на Христијана утичу разни сапутници, неки помажући док други одмажу стицање до циља, Бањан кроз *apology*, ликове и дискусије, коментаре и стихове у маргинама, дакле *йарайнекстјом*, води читаоце кроз алегорију (Honig 1959: 74). Библијска аналогија Бањанове алегорије почива на алузијама на Стари и Нови завет, а његове наводе на маргинама Хониг назива „најексплицитнијом врстом алегоријских алузија“ које се појављују кроз цео наратив као лајтмотив, као што ликови и места стално алудирају на разне библијске приче, па Хониг цело дело посматра као алузију (Honig 1959: 115, 116). Бањан је користио већину савремених утврђених функција напомена на маргинама попут поучавања, наглашавања, одобравања, исправљања, објашњавања, оправдавања, поједностављивања, упућивања на кога се текст односи или пародије (Hancock 2018: 444). На маргине поред библијских стихова стављене су и напомене о радњи, сиже који олакшава праћење и повезивање епизода с централном причом, идиоми, изреке и афоризме. Међутим, није могуће утврдити да ли је Бањан написао баш све напомене, мада је то дефинитивно била форма изражавања коју је користио у свим већим наративним делима, осим у *Милосџи која је обасула највећеї трешника* (Hancock 2018: 436, 438, 441). Хониг истиче да је Бањанова алегорија популарни пример алегорије која делује као дидактичка персонификација кроз илустрације предела и персонификације, који понекад личе на амблеме, „слике које говоре“, а који су плодови његовог „дара да размишља метафорички“ (Honig 1959: 52, 100). Кад гласник из Небеског Града донесе Христијани писмо, позив да дође у присуство Господа „у одећи бесмртности“, он доноси доказ, стрелу с врхом заостреним љубављу (Бањан 2013: 277), „писмо алегоријски представља умирање, уз уверење да смрт значи уједињење с Христом – а доказ, стрела, је амблем“ (Tambling 2018: 372). Пошто је доказ стрела, која је убија кроз следећих десет дана, Темблинг је назива алегоријом у алегорији.

С обзиром на то да се на Краљевом Путу налазе разне препреке и невоље, Бањан поручује да идемо корак по корак и да гледамо где стајемо (Бањан 2013: 217), а причом о Незналици, који стигне наомак жељеног краја и једини Реку пређе уз помоћ скелеције, али не доспева тамо где је мислио да иде, као и закључком првог дела, обраћајући се читаоцу, упозорава – „пази да погрешно не протумачиш (мој сан)“ (Bunyan 2011: 131), чиме заокружује позив с почетка, „lay my Book, thy Head and Heart together“²⁸ (Bunyan 2011: 6).

Закључак

Евидентно је да се алегоријски модус наративизације показао као добар избор, можда и пресудан фактор и за рецепцију изван хришћанских кругова. Међутим, овај рад показује да је снага Речи, Светог писма, ветар у једрима Бањанове алегорије, да је теолошко читање проистекло из пишчеве намере, те да се теолошко читање одржало од изворног до савременог контекста читања чинећи примарни извор превода *Ходочасниковој њујовања* на 216²⁹ светских језика (Wilkinson 2016: 32–33, 40–41, 48). Исти тренд уочен је у преводима на српски језик: прво издање датира из 1879,³⁰ а у библиотекама Србије постоје још издања из 1922,³¹ 1923,³² 1924,³³ 1977,³⁴ 1983,³⁵ 2001,³⁶ 2012.³⁷ и 2013.³⁸ године (COBISS+).³⁹

28 „усклади моју књигу, своју главу и срце“

29 Wilkinson, Gary. *John Bunyan: The People's Pilgrim*. documentary: Christian Television Association. Vision video, 2016. <<https://www.youtube.com/watch?v=b2knOqI4vqM>> 31.10.2022.

30 Бањан, Џон. *Пујовање њоклониново са овој свеџа на онај друји*. Превео Чедомиљ Мијатовић. Београд: Државна штампарија, 1879.

31 Бањан, Џон. *Пујовање њоклониново са овој свеџа на онај друји у Небески Јерусалим*. Превео Чедомиљ Мијатовић. Београд: Друштво за распрострањање побожних књига, 1922.

32 Бањан, Џон. *Пујовање њоклониново са овој свеџа на онај друји, њрва књија: Помиловани*. Превео Чедомиљ Мијатовић. допуњено издање с објашњењем сваке главе. Крагујевац: Ново време, 1923.

33 Бањан, Џон. *Пујовање њоклониново са овој свеџа на онај друји, њрва књија: Помиловани*. Превео Чедомиљ Мијатовић. допуњено издање. Крагујевац: Народна хришћанска заједница, 1924.

34 Бањан, Џон. *Пуј Кришћанке, II гео*. Бачки Петровац: Христова црква браће, 1977.

35 Бањан, Џон. *Пуј хришћанина из љрада Пројада на Гору Сион*. Превели Данијел Кристофор и Даринка, Миленковић, Драган. Нови Сад: Добра вест, 1983.

36 Бањан, Џон. *Пуј хришћанина из љрада Пројада на љору Сион*. Превео Винко Вацек. Пећ: Нова Гајдобра: Дом молитве, 2001.

37 Бањан, Џон. *Пуј хришћанина*. препричао Тим Даули. Илустровао Стив Смолман. Превела Даница Крсмановић. Београд: Сотериа, 2012.

38 Бањан, Џон. *Ходочасников њуј*. прев. Јовановић, С. Д., Београд: Отворена књига, 2013.

39 Превод наслова коришћен у овом раду, *Ходочасниково њујовање*, превео је аутор рада узевши у обзир изворно и анахронично значење дела.

Ходочасниково џушовање је Бањану обезбедило и место у историји деље дидактичке књижевности, а награђивано издање из 1999, илустрована обрада Бањанове приче⁴⁰, као и графичка тактилна издања где је могуће упалити батеријску лампу у Долини Сенке Смрти, привлаче нове генерације (видети Murray 2018: 664). „Многа илустрована издања Бањанове алегорије учествовала су у обликовању маште генерација“, као што то открива низ писаца попут Дикенса (Charles Dickens), Хардија (Thomas Hardy), Баума (L. Frank Baum), Луиса (C. S. Lewis), Бекета (Samuel Beckett), Синклера (Iain Sinclair) и других књижевника (Dunan-Page 2010: 2, 3; видети Mason 2010: 156–159; Newey 2018: 575–588). Филм из 2008,⁴¹ видео-игрица из 2011⁴², мјузикл из 2017.⁴³ и анимација из 2019.⁴⁴ показују да је Бањанова алегорија прешла и у XXI век.

Бањан већ у уводу формулише улогу своје алегорије, „да ли си забораван? [...] онда читај моје фантазије, јер се оне лепе као чичак“ (Bunyan 2011: 6), чиме исказује своју намеру да не само наговести библијске истине већ и да упечатљивим сликама остави траг у машти читаоца. Бањанова алегорија је позив на истрајност јер, у најширем смислу хришћанског веровања, живот на земљи представља упознавање вечне Истине, те се следећи стихови могу сматрати оквиром *Ходочасниковог џушовања*: „сазнаћете истину и истина ће вас ослободити“ (Јован 8:31–32), речи којима се Исус обраћа Јудејима који су поверовали, уз услов постављен у претходном стиху: „Ако се држите мога учења, заиста сте моји ученици“, две истине које воде ка Истини; познавање и „држање“ Божије Речи, у смислу објаве, примене и истрајавања, које Бањан проповеда Краљевим путем. За разлику од ренесансног песника Спенсера (Edmund Spenser), који је користио хришћанске алегорије додајући паганске праксе и ликове (Tambling 2018: 362), Бањан алегоријом не излази из оквира библијског учења.

Утврђено је да се Бањанов избор да користи форму алегорије искључиво базирао на чињеници да је алегорија део библијског дискурса. Осим тога, Бањаново схватање алегорије у контексту ставова класичних и радикалних реформатора показало се као из-

40 Према (Murray 2018: 664): McCaughrean, Geraldine. *John Bunyan's A Pilgrim's Progress (retold and illustrated)*. Illustrated by Jason Cockcroft. London: Hachette Children's Books, 1999.

41 Carrales, Danny. *Journey to heaven*. Christian films production, 2008. <<https://www.amazon.com/Pilgrims-Progress-Journey-Daniel-Kruse/dp/B001AYJ2Y0>> 31. 10. 2022.

42 Cawthon, Scott. 2011. <<https://www.youtube.com/watch?v=72SWIKXGUqM> (trailer)> 31. 10. 2022.; <https://scottgames.fandom.com/wiki/The_Pilgrim%27s_Progress:_The_Video_Game> 31. 10. 2022.

43 West, David Kirk. adapted by Rousseaux Brasseur, production design by Mera Oliveria. 2017. <<https://www.youtube.com/watch?v=faeen3y7PV0&t=571s>>, <<https://archive.org/details/the-pilgrims-progress-full-feature-film-2017-musical>> 31.10. 2022.

44 Cleary, Steve. director Fernandez, Robert. Cat in the Mill Production, 2019. <<https://www.youtube.com/watch?v=ksu-zTG9HHg>> 31.10. 2022.

вор његовог инсистирања да је задатак читаоца да сâм открије оно што се налази испод површине текста и „новина“ (novelty) које су само на површини текста. Дакле, иако је Бањан у текст уткао пуританска веровања, форма алегорије обезбедила је платформу да се и шири хришћанска публика може поистоветити с Христијановим путовањем јер се у рукама верника дискурс ове алегорије одиграва кроз парадигму Створитељ-створење-грех-спасење (Христ)-живот вечни, а уобичајена пракса и мотив за читање *Ходочасниковој њу-џиовања* тицала се примене Светог писма у свакодневном животу због упозорења из Јаковљеве посланице, да треба да будемо они који чине, а не само слушају Божију реч (Јакон 1: 22–25).⁴⁵ Поред тога што је форма алегорије обезбедила платформу за индивидуална тумачења ликова, места или сусрета, констатујем и допринос Бањанове алегорије могућим променама унутар индивидуалних тумачења услед различитих околности или зрелости читаоца.

ИЗВОРИ

Banjan, Džon. *Hodočasnikov put*. Beograd: Otvorena knjiga. 2013.

Светѡ њисмо, Нови српски превод. Biblica, Inc. 2005, 2017. <<https://www.biblegateway.com/versions/New-Serbian-Translation-NSP-Bible/#copy>> 31.10.2022.

Bunyan, John. *The Pilgrim's Progress*. Suzeteo Enterprises. 2011.

ЛИТЕРАТУРА

Компањон, Антоан. *Демон џеорије*. Превели Козић Милица, Капор Владимир, Ракић Бранко. Нови Сад: Светови, 2001.

Bartholomew, G. Craig. *Introducing Biblical Hermeneutics*. Michigan: Baker Academic, 2015.

Caygill, Howard. „Walter Benjamin's concept of allegory“. *The Cambridge Companion to Allegory*. Eds. Copeland Rita and Struck T. Peter. Cambridge University Press, 2010. 241–253.

Coffey, John and Lim, C. H. Paul. „Introduction“. *The Cambridge Companion to Puritanism*. Eds. Coffey, John and Lim, C. H. Paul. Cambridge University Press, 2008. 1–15.

⁴⁵ „Не будите они који само слушају реч и тако себе варају; будите они који је извршавају. Јер онај који слуша реч, а не извршава је, сличан је човеку који посматра своје лице у огледалу; погледао се, наима, па отишао, одмах заборављајући како је изгледао. Али ко се загледа у савршени Закон слободе, те истраје у њему, и не буде заборавни слушач, него онај који га извршава – тај ће бити блажен у ономе што чини.“

- Cohen, H. Floris. *How Modern Science Came into the World: Four Civilizations, One 17th Century Breakthrough*. Amsterdam University Press, 2011.
- Colle, Nathalie. „Wayfaring Images: The Pilgrim's Pictorial Progress“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 624–649.
- Copeland, Rita and Struck, T. Peter. „Introduction“. *The Cambridge Companion to Allegory*. Eds. Copeland Rita and Struck T. Peter. Cambridge University Press, 2010. 1–11.
- Cressy, David. *Literacy and the Social Order: Reading and Writing in Tudor and Stuart England*. Cambridge University Press, 1980.
- Cummings, Brian. „Protestant Allegory“. *The Cambridge Companion to Allegory*. Eds. Copeland Rita and Struck T. Peter. Cambridge University Press, 2010. 177–190.
- Davies, Michael and Owens, W. R. (eds.). *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Oxford University Press, 2018.
- Dawson, David. „Allegorical Intratextuality in Bunyan and Winstanley“. *The Journal of Religion* 70.2 (1990): 189–212. JSTOR. Web. 25 January 017.
- Dunan-Page, Anne. „Introduction“. *The Cambridge Companion to Bunyan*. Ed. Dunan-Page Anne. Cambridge University Press, 2010. 1–9.
- Evans, R. Gillian. „Mediaeval Interpretation“. *Dictionary of Biblical Interpretation*. Eds. Coggins, R. James and Houlden, J. Leslie. London/Philadelphia: SCM Press & Trinity Press International, 1990. 438–440.
- Ezell, Margaret J. M. „Bunyan and Gender“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 117–132.
- Fletcher, Angus. *Allegory: The Theory of a Symbolic Mode*. New York: Cornell UP, 1970.
- Gibs Kamath, Stephanie and Copeland, Rita. „Medieval secular allegory: French and English“. *The Cambridge Companion to Allegory*. Eds. Copeland Rita and Struck T. Peter. Cambridge University Press, 2010. 136–147.
- Grmača, Dolores. *Nevolje s tijelom: alegorija putovanja od Bunića do Barakovića*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2015.
- Hanock, Maxine. „Reading Bunyan Out to the Edges“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 434–452.
- Haskin, Dayton. „The Pilgrim's Progress in the Context of Bunyan's Dialogue with the Radicals“. *The Harvard Theological Review* 77.1 (1984): 73–94. JSTOR. Web. 30 January 2017.
- Held R. Joshua. „Bunyan and Textual Criticism: Revising the Wife in Pilgrim's Progress“. *Essays in Criticism*, Volume 72, Issue 3 (2022): 332–358. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/escrit/cgac021>, 332–358. Web. 15 January 2025.
- Hofmeyr, Isabel. „How Bunyan Became English: Missionaries, Translation, and the Discipline of English Literature“. *Journal of British Studies* 41.1 (2002): 84–119. JSTOR. Web. 25 January 2017.

- Hofmeyr, Isabel. „Bunyan: Colonial, Postcolonial“. *The Cambridge Companion to Bunyan*. Ed. Dunan-Page Anne. Cambridge University Press, 2010. 162–176.
- Honig, Edwin. *Dark Conceit: the Making of Allegory*. London: Faber & Faber Ltd, 1959.
- Hunter, Lynette. „Allegory happens: allegory and the arts post-1960“. *The Cambridge Companion to Allegory*. Eds. Copeland Rita and Struck T. Peter. Cambridge University Press, 2010. 266–280.
- Keeble, Neil Howard. „Puritanism and Literature“. *The Cambridge Companion to Puritanism*. Eds. Coffey, John and Lim, C. H. Paul. Cambridge University Press, 2008. 309–324.
- Kovačević, Ivanka, Kostić, Veselin i dr. *Engleska književnost, knjiga I*. Sarajevo: I.P. „Svjetlost“, 1991.
- Louth, Andrew. „Allegorical Interpretation“. *Dictionary of Biblical Interpretation*. Eds. Coggins, R. James and Houlden, J. Leslie. London/Philadelphia: SCM Press & Trinity Press International, 1990. 12–14.
- Luxon H. Thomas. „One Soul Versus One Flesh: Friendship, Marriage, and the Puritan Self“. *Trauma and Transformation: The Political Progress of John Bunyan*. Ed. Camden J. Vera. Stanford University Press, 2008. 81–99.
- Machosky, Brenda. „Trope and Truth in Pilgrim’s Progress“. *Studies in English Literature, 1500–1900* 47.1 (2007): 179–198. JSTOR. Web. 6 Jul 2017.
- Manlove, N. Collin. „The Image of Journey in Pilgrim’s Progress: Narrative versus Allegory“. *The Journal of Narrative Technique* 10.1 (1980): 16–38. JSTOR. Web. 6 Jul 2017.
- Mason, Emma. „The Victorians and Bunyan’s Legacy“. *The Cambridge Companion to Bunyan*. Ed. Dunan-Page Anne. Cambridge University Press, 2010. 150–161.
- McCaughrean, Geraldine. *John Bunyan’s A Pilgrim’s Progress (retold and illustrated)*. Illustrated by Jason Cockcroft. London: Hachette Children’s Books, 1999.
- Murray, Shannon. „Bunyan for Children“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 650–664.
- Newey, Vincent. „Bunyan and the Victorians“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 573–589.
- Norton, David. *A History of the English Bible as Literature*. Cambridge University Press, 2004.
- Owens, W. R. „John Bunyan and the Bible“. *The Cambridge Companion to Bunyan*. Ed. Dunan-Page Anne. Cambridge University Press, 2010. 39–50.
- Schwöbel, Christoph. „Calvin“. *Dictionary of Biblical Interpretation*. Eds. Coggins, R. James and Houlden, J. Leslie. London/Philadelphia: SCM Press & Trinity Press International, 1990. 98–101.
- Seidel, Kevin. *Rethinking the Secular Origins of the Novel: The Bible in English Fiction 1678–1767*. Cambridge University Press, 2021.

- Seerveld, Calvin. „A Concept of Artistic Truth Prompted by Biblical Wisdom Literature“. *Truth Matters: Knowledge, Politics, Ethics, Religion*. Eds. Zuidervart Lambert, Carr Allyson and others. London: McGill-Queen's University Press, 2013. 296–312.
- Spargo Tamsin. „Contra-dictions: Women as Figures of Exclusion and Resistance in John Bunyan and Agnes Beaumont's Narratives“. *Voicing Women: Gender and Sexuality in Early Modern Writing*. Eds. Chedgzoy Kate, Hansen Melanie, and Trill Suzanne. Edinburgh University Press, 2010. 173–84.
- Spargo, Tamsin. „Bunyan and the Historians“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 453–469.
- Spurr, John. *English Puritanism, 1603-1689*. London: Palgrave Macmillan, 1998.
- Tambling, Jeremy. „Bunyan, Emblem, and Allegory“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 361–378.
- Thickstun, O. Margaret. *Fictions of the Feminine: Puritan Doctrine and the Representation of Women*. Cornell University Press, 1988.
- Thickstun, O. Margaret. „The Pilgrim's Progress, Part II“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 308–324.
- Turner, Denys. „Allegory in Christian late antiquity“. *The Cambridge Companion to Allegory*. Eds. Copeland Rita and Struck T. Peter. Cambridge University Press, 2010. 71–82.
- Volas, Martin. *Novije teorije pripovedanja*. Prevela Milena Vladić Jovanov. Beograd: Službeni glasnik, 2016.
- Wall, Cynthia. „Bunyan and the Early Novel“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 521–536.
- Wallace, Dwewy, JR. „Bunyan's Theology and Religious Context“. *The Oxford Handbook of John Bunyan*. Eds. Davies Michael and Owens W. R. Oxford University Press, 2018. 69–85.
- Whitman, Jon. *Interpretation and Allegory. Antiquity to the Modern Period*. Boston: Brill Academic Publishers Inc, 2003.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Bunyan Meeting Church Bedford. <<https://www.bunyanmeeting.co.uk>> 31.10.2022.
- Carrales, Danny. *Journey to heaven*. Christian films production, 2008. <<https://www.amazon.com/Pilgrims-Progress-Journey-Daniel-Kruse/dp/B001AYJ2Y0>> 31. 10. 2022.
- Cleary, Steve. director Fernandez, Robert. Cat in the Mill Production, 2019. <<https://www.youtube.com/watch?v=ksu-zTG9HHg>> 31.10. 2022.

- Cawthon, Scott. 2011. <<https://www.youtube.com/watch?v=72SWlKX-GUqM> (trailer)> 31. 10. 2022.; <https://scottgames.fandom.com/wiki/The_Pilgrim%27s_Progress:_The_Video_Game> 31. 10. 2022.
- COBISS+: <<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/search>> 31. 10. 2022.
- LIA „little ice age“. <<https://www.britannica.com/science/Little-Ice-Age>> 31.10.2022.
- West, David Kirk. adapted by Rousseaux Brasseur, production design by Mera Oliveria. 2017. <<https://www.youtube.com/watch?v=-faeen3y7PV0&t=571s>>; <<https://archive.org/details/the-pilgrims-progress-full-feature-film-2017-musical>> 31.10. 2022.
- Wilkinson, Gary. *John Bunyan: The People's Pilgrim*. documentary: Christian Television Association. Vision video, 2016. <<https://www.youtube.com/watch?v=b2knOqI4vqM>> 31.10.2022.

Dragica Mirković

*On the Wings of Allegory: the Christian Message
in The Pilgrim's Progress by Bunyan*

Summary

The subject of this paper is a theological reading of *The Pilgrim's Progress* (1678, 1684) by John Bunyan (1628–1688). In order to show the transmission of the Christian message through the form of allegory, the comparative analysis is used for interpreting the book's first and second parts, with a special focus on relevant intertextual and contextual elements. Due to Bunyan's Puritan religious orientation, the research remained within the framework of the history of Western Christianity.

By underlining different attitudes through a diachronic review of the use of allegory in biblical hermeneutics and practice in Western Christian exegesis, it is ascertained that the reformers rejected dominance of the allegorical approach in the interpretation of the Holy Scriptures, but did not completely omit it. Consequently, it is established that Bunyan's choice to use the form of allegory was primarily based on the biblical discourse. Also, Bunyan's understanding of allegory in the context of classical and radical reformers' views proved to be the source of his insistence that it is the reader's task to discover what lies in the text and beneath the „novelties“ that are only on the surface (Bunyan 2011: 6). Bunyan himself points out: „This book was writ in such a dialect as may the minds of listless men affect: it seems a novelty, and yet contains nothing but sound and honest Gospel strains“ (Bunyan 2011: 6). Through the following several questions he emphasizes personal choice as being a determining factor for committing oneself to the pilgrimage on the King's highway. Likewise, it is established that the form of allegory provides a platform for interdenominational audience to identify with Christian's journey, because in the hands of believers the discourse of this allegory primarily takes place within Creator-creation-sin-salvation (Christ)-eternal life paradigm.

This paper has shown that the power of the Word, the Holy Scriptures, is the wind in the sails of Bunyan's allegory as Bunyan builds the message of the gospel with every element of the allegory — the story, the characters and the landscape. While the theological reading, derived from the author's intention, has been maintained from the original to the contemporary context, by considering the status of allegory in the relevant literary periods, it is argued that the use of the allegorical mode of narrativization also proved to be a decisive factor for the reception of *The Pilgrim's Progress* outside the Christian circles. However, even though *The Pilgrim's Progress* was included in the English literary canon in the 19th century (Hofmeyr 2010: 163, 165; Wall 2018: 521, 536), where moral, allegorical, literary, psychological, historical, sociological, political, as well as feminist readings have been disclosed, it is thought that *The Pilgrim's Progress* has been translated into 216 world languages, mostly due to the theological reading (Wilkinson 2016: 32–33, 40–41, 48; Hofmeyr 2010: 162). Furthermore, it is concluded that the common practice and motive for the theological reading of *The Pilgrim's Progress* is related to the application of the Scriptures in everyday life.

Keywords: allegory, John Bunyan, *The Pilgrim's Progress*, theological reading, Christian message, Puritans

Примљено: 16. 11. 2022.

Прихваћено: 12. 12. 2024.